

Jacek Woźny

RELACJE KULTURY POMORSKIEJ I KULTURY OKSYWSKIEJ W ŚWIETLE SYMBOLIKI RYTUAŁÓW POGRZEBOWYCH

Problematyka relacji kulturowych w pradziejach na Pomorzu zalicza się do najbardziej newralgicznych zagadnień badawczych. W niewielkim stopniu, poza nielicznymi wyjątkami (Ostoja-Zagórski, 1996, s. 59–71), na sposób myślenia o relacjach kulturowych w pradziejach na Pomorzu wpływają nowatorskie koncepcje teoretyczne i ujęcia metodologiczne, natomiast dość silnie kształtuje je aktualny stan dyskusji nad stosunkami etnicznymi panującymi w starożytności na ziemiach polskich. Pomimo upływu czasu od powstania historycznych dziś prac Józefa Kostrzewskiego na temat pradziejów Polski i Pomorza (Kostrzewski, 1949; 1966), podstawy dyskusji nad zjawiskami zachodzącymi na terytoriach pomorskich u schyłku starej ery wynikają z tych samych koncepcji tradycyjnej archeologii kulturowo-historycznej i dyfuzjonistycznego modelu wyjaśniania zmian kulturowych (Ashmore, Sharer, 2008, s. 39–45). Wśród tradycjonalistów panuje przekonanie, że kultury archeologiczne stanowią pewne odzwierciedlenie realnych bytów, a nie tylko narzędzie klasyfikacyjne stworzone przez badacza. Podtrzymywany jest pogląd, że jednostki etniczne czy też „ludy” rozpoznać można na podstawie materiału archeologicznego, wzbogaconego czasami o przekazy źródeł pisanych. Przyjmuje się także, że gdy zauważalne jest podobieństwo między zespołami kulturowymi na dwóch różnych obszarach, najłatwiej jest je wyjaśnić jako wynik migracji ludności (Renfrew, Bahn, 2002, s. 443–445). Podważanie tych paradygmatów bywa uznawa-

ne za „metodologiczne” spekulacje (Kokowski, 2006, s. 532).

W rodzimych uwarunkowaniach geopolitycznych do ogólnych wyznaczników szkoły kulturowo-historycznej dołączył jeszcze konflikt pomiędzy zwolennikami autochtonizmu lub allochtonizmu najdawniejszych mieszkańców na ziemiach starożytnej Polski. Charakterystyka grupy oksywskiej kultury grobów jamowych dokonana w 1949 roku przez Józefa Kostrzewskiego wypuklała zwłaszcza jej miejscowy rodowód etniczny i ciągłość przepływu tradycji od czasów kultury pomorskiej. Pisał on wówczas, iż „cmentarzyska grupy oksywskiej do niedawna dość powszechnie przypisywano ludności skandynawskiej, która miała tu przybyć w początku późnego podokresu lateńskiego głównie z Bornholmu pod przewodem Burgundów (...). Jeżeli (...) uwzględnimy, że na cmentarzyskach ziemi malborskiej oraz na Pomorzu odkryto w ostatnich latach przed wojną groby o charakterze wyraźnie przejściowym między kulturą pomorską a grupą oksywską kultury grobów jamowych, to musimy wprost wykluczyć hipotezę inwazji skandynawskiej w późnym okresie lateńskim i przyjąć, że grupa oksywska kultury grobów jamowych rozwinęła się na miejscu i stanowi dalszy ciąg kultury pomorskiej. (...) Że twórcy obu tych kultur byli Słowianami, niepodobna wątpić wobec tego, że nad wschodnim Bałtykiem umieszcza Ptolemeusz wielki naród Wenedów, powszechnie uznawanych za Słowian (Kostrzewski, 1949, s. 185).

Odmienne interpretacje źródeł archeologicznych doprowadziły do koncepcji allochtonicznego zasiedlenia Pomorza i uwypuklenia obcych wpływów na tych terenach. Andrzej Kokowski w 2006 roku stwierdził, że choć nie zostało do końca zbadane, czy zmiany w późnym okresie lateńskim na Pomorzu wynikały z zapożyczeń od kultury jastorfskiej, czy raczej z kontaktów z przemierzającymi południowe strefy Pomorza Bastarnami, to jednak w miarę upływu czasu, ludność kultury oksywskiej manifestowała swoje coraz silniejsze związki ze Skandynawią. Są one czytelne w wielu płaszczyznach kulturowych i obrazują pogłębiającą się odrębność tradycji północnopolskich od kultury przeworskiej. Bardziej wyraźne powiązania „oksywsko-skandynawskie” w opinii A. Kokowskiego ujawniły się u schyłku okresu przedrzymskiego na cmentarzyskach z obszaru przylegającego do strefy ujściowej rzeki Wisły. Stwierdzono tam obecność grobów zawierających elementy metalowe pasów kobiecych, jakich używano niemal wyłącznie na terenie wyspy Gotlandii. Uznaje się to za dowód bardzo bliskich relacji ludów mieszkających w basenie Bałtyku na przełomie er. Stąd zapewne powstawało nie tylko zaufanie, ale, na jego bazie, również poczucie jedności kulturowej (Kokowski, 2006, s. 84).

Pomiędzy skrajnymi poglądami badaczy starożytnych dziejów ziem pomorskich, optujących na rzecz przewagi rodzimych tradycji lub dominacji obcych oddziaływań, najbardziej obiektywną postawę naukową reprezentował w swych koncepcjach Ryszard Wołągiewicz. Uzasadnił on wyczerpująco i przekonująco niedostatek kulturowo-historycznych interpretacji, bazujących na dyskusyjnych próbach utożsamiania oksywskich materiałów archeologicznych z określoną jednolitą grupą etniczną. Abstrahując od kwestii etnicznych, zdaniem R. Wołągiewicza, należało przyjąć istnienie wówczas na Pomorzu wspólnoty kulturowej, podlegającej zróżnicowanemu wpływom jastorfskim, a także skandynawskim, przy pewnych związkach ze starszymi tradycjami kultury wschodniopomorskiej (Wołągiewicz, 1981, s. 142). Złożony charakter procesów zachodzących w późnym okresie przedrzymskim na Pomorzu Wschodnim i Środkowym dowodził konieczności odejścia od starszych tradycji dyfuzjonizmu, w kierunku innych koncepcji teoretycznych wyjaśniających istotę zmian kulturowych w pradziejach. Sięgnąć

można w tym zakresie do archeologii kognitywno-procesualnej, podkreślającej wysoką rangę badań nad rolą symboli w procesie przemian społecznych (Renfrew, Bahn, 2002, s. 469). Niewątpliwie istotną rolę w kreowaniu tożsamości kulturowej wspólnoty oksywskiej pełniły specyficzne przedmioty, jak np. klamry do pasa, noże sierpikowate czy groty z zadziarami lub umba z masywnym tępym kolcem (Kokowski, 2006, s. 83–84). Trudno byłoby jednak wyłącznie na podstawie ich rozbudowanych systematyk, dotrzeć do symbolicznych treści obrządku pogrzebowego oraz istoty relacji z innymi wspólnotami kulturowymi, zwłaszcza w odniesieniu do tradycji wschodniopomorskiej. Ograniczoną rolę poznawczą elementów stroju ludowego w tym zakresie dostrzegł wcześniej także A. Kokowski przyznając, że nie uczestniczyły te wytwory w wymianie handlowej i przepływie wartości międzykulturowych (Kokowski, 2006, s. 84).

Charakterystyka obrzędów pogrzebowych kultury oksywskiej z reguły sprowadzona zostaje do stosowania ciałałopalnia, połączonego z przewagą grobów popielnicowych męskich z bronią oraz jamowych, zawierających wyznaczniki żeńskiego wyposażenia, jak sierpikowate nożyki i metalowe elementy stroju (Kaczanowski, Kozłowski, 1998, s. 222–223). Proste formy opisu tych cech nie uległy poważniejszym zmianom od czasów, gdy J. Kostrzewski publikował „Pradzieje Polski” (1949). Co najwyżej uzyskały znacznie bardziej drobiazgową i precyzyjną postać dokumentacyjno-analityczną (Wołągiewicz, 1981, s. 156–165). Inne elementy obrzędowości pogrzebowej przyciągają natomiast uwagę religioznawców, mogąc stworzyć płaszczyznę porównawczą w zakresie relacji pomorsko-oksywskich. Należą do nich wyroby i konstrukcje kamienne oraz określone rodzaje grobów, silnie zakorzenione w tradycjach sepulkralnych pradziejowych mieszkańców Pomorza (Łuka, 1973, s. 43–45; Jurys, 2005, s. 65–74).

W przypadku kultury pomorskiej, obstawy kamienne wokół pochówków należą do najbardziej charakterystycznych cech obrzędowości pogrzebowej, szczególnie biorąc pod uwagę terytoria Polski północnej. Tadeusz Malinowski w swojej klasycznej pracy z 1969 roku wydzielił m. in. groby obwarowane kamieniami, skrzynkowe, podkloszowe bez obstawy kamiennej i odklo-

szowe obwarowane kamieniami, a także najrzadziej spotykane groby zupełnie pozbawione obwarowania ceramicznego lub kamiennego. Niezależnie od rodzaju używanego materiału, specyficzna wartość pochówków kultury pomorskiej na większości obszarów jej występowania związana jest zatem z ich różnorodnym odgradzaniem od pozostałej przestrzeni nekropoli (Malinowski, 1969, s. 17). Podobne sposoby obwarowania grobów nie należą do rzadkich zjawisk w obrządku pogrzebowym innych społeczności pradziejowych, w tym również związanych z tradycjami kultury łużyckiej na Pomorzu. Groby skrzynkowe upowszechniły się także wśród ludności kultury bałtyjskiej we wczesnej epoce żelaza. Brakuje natomiast materiałów świadczących o występowaniu grobów skrzynkowych w kulturze oksywskiej z okresu późnolateńskiego, na całym obszarze zajęтым uprzednio przez kulturę pomorską. Bardzo rzadkim zjawiskiem są też groby podkloszowe po upadku kultury pomorskiej. W okresie późnolateńskim występowały one na prawobrzeżnym dolnym Powiślu (Malinowski, 1969, s. 133–135; Bokiniec, 2008).

Walory poznawcze obwarowań grobowych kultury pomorskiej nie ograniczają się do zagadnień konstrukcyjnych, lecz posiadają także aspekty symboliczne, możliwe do przeanalizowania na gruncie deklarowanej archeologii kognitywno-procesualnej. Pozwalają one dostrzec ukryte podobieństwa w obrzędowym znaczeniu kamieni dla ludności kultury pomorskiej i kultury oksywskiej. Włodzimierz Szafranski interpretował skrzynie kamienne oraz klosze nad popielnicami jako przykład symboliki rezurekcyjnej, gwarantującej zmarłemu odrodzenie pod patronatem bogini ziarna i płodności. Proces ten miał ulegać stopniowej sublimacji, doprowadzając w okresie późnolateńskim do większego uduchowienia doktryny religijnej, poprzez wprowadzenie pochówków ciałopalnych jamowych (Szafranski, 1987, s. 256–271). Podkreślić trzeba, że symbolika rezurekcyjna rytuałów pogrzebowych kultury pomorskiej wiązała się również ze wstawianiem do obstaw grobowców żaren kamiennych. Są one potwierdzone na wielu cmentarzyskach, przeważnie w północnych ścianach skrzyń grobowych, rzadziej od strony południowej. Żarna kamienne nie tylko wносиły do obrzędów pogrzebowych mistykę agrarną, ale również wyznaczały miejsce odrodzenia

zmarłych i punkt przejścia przez wygładzony „kamień zapładniający” w nową egzystencję. W swym rytualnym przeznaczeniu odpowiadały istocie omfalosu, stawianego niekiedy także w centrach kurhanów (Woźny, 2005, s. 186). W okresie późnolateńskim ludność kultury oksywskiej w odmienny sposób wyrażała pamięć o zmarłych poprzez symbolikę eschatologiczną. Na Pomorzu rozpowszechnił się zwyczaj stawiania na mogiłach ciałopalnych jamowych i popielnicowych pionowych kamiennych stel, będących mieszkaniem dusz zmarłych, rodzajem nagrobka oraz narzędziem zmartwychwstania i odrodzenia (Chyżewska-Sułowska, 1971). Proces ten, jak w kulturze pomorskiej, przenikała magia płodności, na co dobitnie wskazuje fakt, że niekiedy owymi stelami były żarna kamienne (Szafranski, 1987, s. 338).

Znaleziska z ziemi chełmińskiej dowodzą wysokiej częstotliwości rytualnego zastosowania kamieni nagrobnych na cmentarzyskach kultury oksywskiej, podobnie jak wcześniej powszechne były obstawy kamienne wokół pochówków kultury pomorskiej. Cechą charakterystyczną przykładowego cmentarzyska w Podwiesku jest występowanie stosunkowo dużej ilości kamieni nagrobnych (Bokiniec, 2008). Ze względu na małe rozmiary (poniżej 50 cm) niektóre z nich nie spełniają wprawdzie arbitralnego kryterium uznania ich za stele nagrobne (Chyżewska-Sułowska, 1971, s. 122), co nie przesądza jednak o ich symbolice funebralnej. Zarejestrowano je, włącznie ze śladami negatywnymi, na 56% grobów z Podwieska o zróżnicowanych typach obzędów ciałopalnych. Wśród nich znalazło się także kilka pionowo ustawionych żaren służących za stele nagrobne. Większość kamieni mierzyła od 30 do 50 cm wysokości, jednak sporadycznie występowały najmniejsze, liczące do 15 cm i te największe, mające powyżej 50 cm. W Chełmnie 71 grobów kultury oksywskiej spośród 110 ogółem odkrytych na cmentarzysku, zaznaczonych było kamieniami. Obecnością pojedynczych stel nagrobnych charakteryzowało się także cmentarzysko w Rządzu. Odnotowano je również nad dolną Wisłą, w Rumi i Pruszczu Gdańskim (Bokiniec, 2008, s. 206–207). Pewne lokalne odrębności w częstotliwości stosowania pojedynczych stel kamiennych nad grobami tłumaczone są odmiennym podłożem kulturowym, na które docierały wpływy przeworskie i jastorfskie, stopniowo doprowadzając do więk-

szej unifikacji obszarów zajętych przez kulturę oksywską. Bardziej radykalne zmiany w obrzędach pogrzebowych, takich jak zanik na ziemi chełmińskiej zwyczaju grzebania mężczyzn w grobach popielnicowych, mogą stanowić efekt napływu z północy obcej ludności (Bokiniec, 2008, s. 238–239).

Podobieństwa w symbolicznych odniesieniach i eschatologicznej roli kamieni w obrzędowości pogrzebowej ludności kultury pomorskiej oraz kultury oksywskiej, muszą równocześnie odpowiadać regułom interpretacji religioznawczej. Kult pierwotny odnosił się zawsze do czegoś, co kamień wcielał i wyrażał. Czczono kamienie i posługiwano się nimi, jako narzędziami duchowej działalności, jako skupiskami energii przeznaczonej do obrony własnej lub też obrony zmarłych. Kamienie obdarzone sakralnymi właściwościami dzięki swemu pochodzeniu lub kształtom nie były samoistnym przedmiotem czci, ale przedmiotem użytku (Eliade, 1966, s. 216). Dotyczy to zarówno żaren kamiennych z obstaw grobowców kultury pomorskiej, jak też stel kamiennych nad pochówkami oksywskimi. Podobna zasada interpretacyjna obejmuje również drobne przedmioty kamienne z grobów kultury oksywskiej, takie jak np. owalne kamienie z cmentarzysk w Podwiesku, Chełmnie, Rządzu, Czarnówku, Niemicy, Rumi czy Warszowie. Niektóre z nich mają przewiercone otwory, wskazujące na funkcję amuletu. Zastosowanie ich jest niejasne. Ponieważ wszystkie jednak należą do wyposażenia grobów kobiecych, zawierających m. in. klamry do pasa, prawdopodobna jest ich symboliczna rola sepulkralna (Bokiniec, 2008, s. 100). Stanowią one kolejny aspekt indywidualizowania i różnicowania pochówków kultury oksywskiej w zależności od charakteru ról społecznych pełnionych za życia przez zmarłych (Wołagiewicz, 1981, s. 156–165).

Zwrócić należy uwagę na zjawisko nasilenia obwarowań kamiennych wokół wielopochówkowych grobów zbiorowych kultury pomorskiej w stosunku do stel kamiennych lub bruków nad pojedynczymi pochówkami kultury oksywskiej. Według T. Malinowskiego istnieją prawidłowości odnoszące się do przeciętnej ilości popielnic w grobach kultury pomorskiej. Obszary północnej Polski, przede wszystkim Pomorze Gdańskie, gdzie wyraźnie przeważającym typem grobu jest pochówek skrzynkowy, cechuje wysoka przeciętna ilość popielnic w grobie.

Tereny południowe zaś i południowo-wschodnie, na których występują głównie groby podkaszowe lub też pochówki podkaszowe przemieszane silnie ze skrzynkowymi, charakteryzuje niska przeciętna ilość popielnic w grobie (Malinowski, 1969, s. 58–59). Wyjaśnienie przyczyn powstawania grobów zbiorowych w kulturze pomorskiej zalicza się do zagadnień otwartych i dyskusyjnych. Tadeusz Malinowski dowodził jednorazowego składania wielu popielnic do skrzyń kamiennych, przy założeniu, że przechowywano je wcześniej w odosobnieniu, przed złożeniem do wspólnego grobu (Malinowski, 1969, s. 112). Niezależnie od hipotez wysuwanych na ten temat, symbolika odrodzenia zmarłych wnoszona poprzez metaforykę „zapładniającego kamienia” odnosiła się do całej wspólnoty, często kilku lub nawet kilkudziesięciu osób razem pochowanych w jednym grobowcu kultury pomorskiej (Szafranski, 1987, s. 256). Zmiana odniesień symbolicznych stel kamiennych kultury oksywskiej jest bardzo wyraźna. W świetle badań antropologicznych zdecydowanie przeważają w niej groby z pojedynczymi zmarłymi, tylko niekiedy (ok. 10%) są to pochówki dwóch osób, przeważnie kobiet z małymi dziećmi. Na ziemi chełmińskiej w Podwiesku znaleziono jednak również kilka pochówków potrójnych, a nawet poczwórnych. Tłumaczy się ich obecność wydarzeniami nadzwyczajnymi, jak np. epidemie (Bokiniec, 2008, s. 205).

Trudno zgodzić się z tezą, że stawianie stel upowszechniło się lub miało wyłączny związek ze wzrostem ogólnej zamożności, zwiększeniem liczby ludzi bogatych, czy też znacznie większych pod względem społecznym. Mogły w pewnych wypadkach odgrywać rolę fakty określające, że dla wspólnot oksywskich pochówek ze stelą, podobnie jak płaski bruk, był wykładnikiem znaczenia zmarłego w grupie społecznej (Chyżewska-Sułowska, 1971, s. 128). Spotykane są na ziemi chełmińskiej np. stele nawet o wadze około 500 kg, jak również kamienie kilkunastocentymetrowej wysokości (Bokiniec, 2008, s. 207). W zdecydowanej większości przypadków symbolika stel kamiennych miała jednak wymiar zindywidualizowany, zapewniający w kontekście praktyk funebralnych odrodzenie konkretnych zmarłych osób (Szafranski, 1987, s. 294).

Relacje kultury pomorskiej i kultury oksywskiej w świetle symboliki rytuałów pogrzebowych

podlegają odmiennemu tokowi interpretacji, aniżeli rezultaty tradycyjnych dociekań kulturowo-historycznej archeologii. Wysunąć można hipotezę, że niezależnie od stopnia ewentualnego pokrewieństwa obu tych społeczności, ich dzieje są śladem ogólniejszych procesów kulturowych. Rozwój kultury pomorskiej i jej obrzędowości pogrzebowej stanowił odzwierciedlenie zjawisk typowych w ówczesnej Europie dla epoki osiowej, gdy poszukiwano różnorodnych rozwiązań tragizmu ludzkiej egzystencji. Ozdoby i uzbrojenie, a także same popielnice twarzowe, mogły zaliczać się do „znaków rodowych” służąc intensyfikacji więzi zmarłego i jego żyjących współrodowców. Scaląy ich także symbolicznie obwarowania kamiennych grobowców, niekiedy z żarnami ułatwiającymi metaforycznie wspólnotowe odrodzenie (Kowalska, 2003, s. 33). Pogłębianie się procesu indywidualizacji i sublimacji wyobrażeń o zmarłych (Szafranski, 1987, s. 271), zachodziło natomiast w kulturze oksywskiej. Etos wojownika rozwijany w kręgu wpływów skandynawskich wprowadzał znaczniejszą samodzielność i odpowiedzialność za swe losy jednostki ludzkiej (Piekarczyk, 1979, s. 202–205). Wielką rolę nadal pełniła symbolika kamieni grobowych, jednak w nowym kontekście schyłku epoki osiowej posiadały one odniesienia zindywidualizowane, jak stele nagrobne nad poszczególnymi pochówkami lub głazy, przytłaczające później w grobach nordyjskich złych zmarłych. Kamień przestał oznaczać wyłącznie macierzyńskie siły ziemi, stawał się narzędziem indywidualnego sądu i kary (Gardeła, 2010, s. 273–275).

Poprzez analizy pewnych elementów obrzędowości pogrzebowej, zauważać możemy relacje kultury pomorskiej i kultury oksywskiej, będące lokalnym aspektem przemiany starych europejskich tradycji kulturowych w załączki społeczeństwa, które tworzyło już podstawy pod rozwój cywilizacji schyłku starożytności i początków nowej ery. Obie wspólnoty kulturowe uczestniczyły w toku głębokich zmian światopoglądowych i społecznych. Było to niewątpliwie całkowicie niezależne od stopnia powinowactwa lub pokrewieństwa, nadawanego im we współczesnych koncepcjach archeologicznych (Chyżewska-Sułowska, 1971, s. 129). Jak pisał jednak Jerzy Topolski, nie ma jednego wyjaśnienia, tak jak nie ma jednej prawdy historycznej (Topolski, 1996, s. 181).

LITERATURA

- Ashmore W., Sharer R.J.
2008 *Odkrywanie przeszłości. Wprowadzenie do archeologii*, Kraków.
- Bokinić E.
2008 *Kultura oksywska na ziemi chełmińskiej w świetle materiałów sepulkralnych*, Toruń.
- Chyżewska-Sułowska M.
1971 *Kamiennie stele nagrobne w rejonie Bałtyku w okresach późnolateńskim i rzymskim*, „Pomorania Antiqua”, t. III, s. 117–162.
- Eliade M.
1966 *Traktat o historii religii*, Warszawa.
- Gardeła L.
2010 *Kamienie i śmierć. Groby czarownic w ambiwalencja magii seidr w epice wikingów*, [w:] *Tak więc po owocach poznać ich*, p. red. W. Dzieduszyckiego, J. Wrzesińskiego, Poznań, s. 273–294.
- Jurys L.
2005 *Zastosowanie głazów narzutowych, regionalną cechą architektury Pomorza*, (w:) *XIV Sesja Pomorzoznawcza*, t. I, p. red. M. Fudzińskiego, H. Panera, Gdańsk s. 65–74.
- Kaczanowski P., Kozłowski J.K.
1998 *Najdawniejsze dzieje ziem polskich*, Kraków.
- Kokowski A.
2006 *Starożytna Polska. Od trzeciego wieku przed Chrystusem do starożytności*, Warszawa.
- Kostrzewski J.
1949 *Pradzieje Polski*, Poznań.
1966 *Pradzieje Pomorza*, Wrocław.
- Kowalska M.
2003 *Urny kultury pomorskiej jako „rekwizyty” w dramaturgii obrzędu pogrzebowego*, [w:] *Estetyka w archeologii*, p. red. B. Gedigi, A. P. Kowalskiego, Gdańsk, s. 29–35.
- Łuka L. J.
1973 *Wierzenia pogańskie na Pomorzu Wschodnim w starożytności i we wczesnym średniowieczu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Malinowski T.
1969 *Obrządek pogrzebowy ludności kultury pomorskiej*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Ostoja-Zagórski J.
1996 *Problemy etnicznej interpretacji kultur archeologicznych*, „Przegląd Bydgoski”, t. VII, s. 59–71.

- Piekarczyk S.
1979 *Mitologia germańska*, Warszawa.
- Renfrew C., Bahn P.
2002 *Archeologia. Teorie, metody, praktyka*, Warszawa.
- Szafranski W.
1987 *Prahistoria religii na ziemiach polskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Topolski J.
1996 *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa.
- Wołagiewicz R.
1981 *Systematyka kulturowa. Kultura oksywska*, [w:] *Prahistoria Ziemi Polskiej*, p. red. J. Wierlowiejskiego, t. V, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, s. 138–165.
- Woźny J.
2005 *Czerwona ochra i ziarna zbóż. Symbolika odrodzenia zmarłych w obrzędach pogrzebowych kultur archaicznych międzymorza bałtycko-pontyjskiego*, Bydgoszcz.

ristischsten Merkmalen ihres Begräbnisbrauchtums. Die Steinkisten enthielten zumeist Mehrfachbestattungen, die von einigen bis zu über zwanzig Urnen zählten. Man könnte hier die Hypothese aufstellen, dass sich in der Pommerschen Kultur die Symbolik der Wiedergeburt auf größere Gruppen von Verstorbenen bezog, die in gemeinsamen Gräbern bestattet wurden. In der Oksywie-Kultur hingegen besaßen sowohl Steinkonstruktionen wie auch Bestattungen eine mehr individualisierte Prägung. Stelen wurde an Einzelbestattungen und nur selten an Gräbern mit mehreren Personen (z.B. Mutter und Kind) aufgestellt. Die Entwicklung beider Kulturen kann man mit den allgemeinsten Kulturprozessen des antiken Europas synchronisieren. Steinerner Mehrfachbestattungen und die Gesichtsturnen der Pommerschen Kultur entsprachen der für jene Epoche typischen Intensivierung der Verbindung der Toten mit ihrem Stamm. Vereinzelt Monolithe an individuellen Bestattungen in der Oksywie-Kultur verweisen indessen auf eine Vertiefung des Prozesses der Individualisierung und Sublimierung der Vorstellungen von den Toten. Es gibt mehr als nur eine Erklärung für die Unterschiede im Begräbnisbrauch und die Rolle des Steins in den Ritualen der Pommerschen und Oksywie-Kultur. Mit Sicherheit aber haben beide Gemeinschaften an der Neige des Altertums an Prozessen weltanschaulicher Veränderungen teilgenommen.

ZUSAMMENFASSUNG

Jacek Woźny

RELATIONEN ZWISCHEN POMMERSCHER UND OKSYWIE-KULTUR IM LICHT VON BEGRÄBNISRITUALEN

Die zwischen der Pommerschen und der Oksywie-Kultur bestehenden Relationen können auf Grundlage der Begräbnisritualsymbolik abgelesen werden. Im Falle der Pommerschen Kultur gehören um die Bestattung herum angelegte Steinumrandungen zu den charakte-

Prof. dr hab. Jacek Woźny

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Wydział Humanistyczny
ul. Jagiellońska 11
85-067 Bydgoszcz
